

Jørgen Amdam og Geir Tangen

Kva kunnskapsbehov har småsamfunn?

Kartlegging av lokale forskings- og utviklingsbehov

Prosjekttittel	Kartlegging av lokale forskings- og utviklingsbehov
Prosjektleder	Jørgen Amdam, Høgskulen i Volda
Finansiering	Høgskulen i Volda, avd. for samfunnsfag
Medforfattar	Geir Tangen, Møreforskning Volda
Ansvarleg utgjevar	Høgskulen i Volda og Møreforskning Volda
ISBN	82-7661-252-0
	82-7692-263-5
ISSN	0805-6609
Distribusjon	http://www.hivolda.no/fou
	http://www.moreforsk.no/volda.htm

Arbeidsrapportserien er for faglege og vitskaplege arbeid som ikkje fullt ut stettar krava til forskingsrapportar. Det kan vere delrapportar innanfor større prosjekt, eller læremateriell knytt til undervisningsføremål.

Arbeidsrapportane skal vere godkjende av anten dekanus, gruppeleiar, prosjektleder (for IAAI: instituttleiar) eller ein annan fagperson dei har utpeika. Kvalitetssikringa skal utførast av ein annan enn forfattar.

Innhold

1. Innleiing og samandrag	4
2. Bakgrunn – Analyse av situasjonen	6
Småsamfunn	6
Næringsliv	8
Sivilt samfunn	9
Offentleg verksemd	9
Utviklingsarbeid	10
3. Kva kunnskapsbehov har småsamfunn?	11
4. Strategi for endring - Implikasjonar	23
Dei spesielle kunnskapsutfordringane.....	23
Grunnopplæring er viktig, men	23
Fleksibel og behovsretta grunn-, etter- og vidareopplæring	23
Oppsøkande verksemd – undervisning, formidling og utvikling på deltakarane sine premissar	24
Behov for kunnskap i høve til å utvikle handlekraftige partnaraskap i det lokale plan- og utviklingsarbeidet	24
Mogleg etablering av kompetansesenter for distriktsutvikling ved HVO?.....	25
Referansar.....	28
Vedlegg 1: Oversyn over informantar.....	29
Vedlegg 2: Vurderingar av situasjon og utfordringar for småsamfunn	30

1. Innleiing og samandrag

I dette notatet vil vi argumentere for eit kunnskapsløft for småsamfunn der vi må take nye arbeidsmåtar og undervisningsformer i bruk for å kunne dekke ulike behov. Småsamfunn heng etter i omstilling frå vareproduksjon til tenesteproduksjon samanlikna med meir urbane samfunn og må finne sine eigne vegar og strategiar for utvikling om dei ikkje skal bli heilt utkonkurrert av bysamfunna våre. Vi vil argumentere for å utvikle tette samarbeid mellom dei regionale høgskulane i distrikta, småsamfunna sjølv og storsamfunnet ved stat og fylke i eit systematisk kunnskapsløft ut frå småsamfunna sin spesielle situasjon og utfordringar. I dette kunnskapsløftet må ny kunnskap, nye arbeidsmetodar og moglegheitene som informasjonsteknologi gir spele ei sentral rolle sidan brukarane er svært geografisk spreidd.

Det er tre sentrale forhold knytt til kunnskapsbehov og -utfordringar i småsamfunn og som er spesielle for desse:

- **Svært tynne og spreidde miljø.** På grunn av lite befolkning og spreidd busetjing er nærings-, samfunns- og offentlege kunnskapsmiljø svært spreidde og fragmenterte i småsamfunn. Det er utfordringar med å rekruttere folk, å vedlikehalde og vidareutvikle kunnskap, å halde ved like og utvikle kunnskapsrelaterte relasjonar og å mobilisere kunnskap og endring. Arbeidsmåtar som kan fungere i større samfunn har vanskar med å fungere fordi det ikkje er ein tilstrekkelig stor ”lokal marknad”.
- **Fokus på etter- og vidareutdanning.** Småsamfunn har generelt sett vanskar med å rekruttere og halde på ungdom med relevant utdanning. Ein må i staden fokusere på å lære opp ”bufaste”, dvs. gjennom etter- og vidareutdanning å tilføre folk som bur i samfunna den kunnskapen og kompetansen som trengs.
- **Spesielle kunnskapsbehov.** Kunnskap utvikla for stor skala og store samfunn er ikkje lett overførbar til små samfunn. Samstundes er marknadane og kjøpekrafta for t.d. spesielle småskala teknologiske løysingar langt mindre enn for dei store. Tilsvarende er det stor forskjell i utfordringar og kunnskapsbehov mellom industriell og småskala matproduksjon. Skal slik småskala kunnskap utviklast må det stimulerast av storsamfunnet og like eins må formidling støttast.

Når ein har vanskar med å rekruttere personar med særskild kompetanse, så er småsamfunn, kommunen og bedrifta likevel nødt til å tilsette nokon som kan utføre arbeidet tilfredsstillande – og som regel er dette ein person som er lokalbufast eller som ønskjer å bli det, men som har ei anna grunnutdanning. Dette betyr at den tilsette møter ein situasjon der:

- a. Vedkomande manglar skreddersydd opplæring, fagutdanning m.m.
- b. Er i eit tynt fagmiljø som ofte ikkje kan gi støtte til eigenutvikling
- c. Manglar faglege eksterne relasjonar innan feltet ein skal arbeide
- d. Har forventningar til seg som om alle dei tre forholda ovanfor var ideelle

Eit kunnskapsløft for småsamfunn krev derfor eit aktivt samarbeid mellom alle gode krefter lokalt, regionalt og nasjonalt og på aktørane i småsamfunna sine premissar. I staden for å ha eit ”seljars marknad” må det utviklast ein ”kjøpars marknad” der det er lokale behov som må stå i fokus og kunnskapsløftet sine arbeidsmåtar og innhald må tilpassast til desse. Dette krev stor fleksibilitet i kunnskapsinnhald, arbeidsmåtar, organisering m.m.

I dette notatet viser vi at det er store behov både på bygdenivå, i kommunane og ellers i støttesystemet for opplæring og utviklingsarbeid innan substansiell kunnskapsutvikling, relasjonsutvikling og samarbeid, mobiliserings- og prosessleiing og om virkemiddel knyttbåde til næringsutvikling, offentlig verksemd og utvikling av lokale sivile samfunn.

12 aktive bygdeutviklarar i Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal er intervjuet om kunnskapsbehov knytt til småsamfunnsutvikling. Oppsummert uttrykte informantane i utvalet ulike kunnskapsbehov og viktige innsatsområde i høve til det vidare arbeidet knytt til småsamfunnsutvikling.

På *lokalt nivå* (utviklingslag m.v.) vart det særleg påpeika kunnskapsbehov knytt til eigenbasert utviklingsarbeid, relasjonsbygging og lokal mobilisering, samhandling og organisering, prosessleiing m.v. Vidare vart det påpeika behov for lokale ”bygdemedarbeidarar” lokalisert i fellesskapsløysingar (kompetansestover, næringshagar), og med økonomiske verkemiddel til å initiere mindre tiltak og prosjekt i nærmiljøet for å stimulere både til næringsutvikling og ulike lokalsamfunnstiltak gjennom partnerskap mellom fleire aktørar for å utvikle den sosiale kapitalen.

På *kommunalt/regionalt nivå* vart det m.a. påpeika behov for å styrkje kompetansen i høve til det overordna lokale plan- og utviklingsarbeidet. Små kommunar er i stor grad ”bundne” av driftsoppgåvene, og manglar ofte ressursar og kompetanse knytt til styrings – og utviklingsoppgåver lokalt. I høve til dette vart det m.a. uttrykt utfordringar i høve til å forankre bygdeutvikling i det strategiske kommunale og fylkeskommunale plan- og utviklingsarbeidet. I tillegg vart det m.a. påpeika kunnskapsbehov i høve til mobiliserings- og prosessarbeid på tvers av ulike sektorar for auka samhandling lokalt. Dette gjennom m.a. tverrsektoriell innsats i høve til samordning og informasjon om ulike verkemiddelordningar, koordinering av ulike tiltak og prosjekt, nettverksbygging, formidling og rettleiing.

2. Bakgrunn – Analyse av situasjonen

Småsamfunn

Stordelen av Noreg er grisgrendte småsamfunn, men nokre er meir utsett enn andre; samfunn med lite folk, langt mellom folk og langt frå folk. Til vanleg blir eit marginalt småsamfunn oppfatta som eit øysamfunn, ei fjordbygd, ein avsides dal eller liknande. Det er vanskeleg å gi presise definisjonar av kva som er marginale småsamfunn for det kan vere heile kommunar, eller isolerte delar av større kommunar. Eit sams trekk er at kommunikasjonstilhøva er så vanskelege på grunn av avstand, hinder, dårlege vegar m.m. at det ikkje er mogleg å bu i småsamfunnet og samtidig arbeide i eit større senter. I si analyse av bu- og arbeidsmarknadsregionar i Noreg fann Juvkam (2002) 65 kommunar som var så isolert frå andre kommunar at dei var sine egne regionar. I Nord-Noreg var det 37 av 56 regionar som var i denne situasjonen, i Trøndelag 10 av 22, Vestlandet 11 av 34, Agder/Rogaland 5 av 17 og på Austlandet 2 av 32. I tillegg er det mange marginale småsamfunn i regionar som består av fleire kommunar som er store i areal men små i befolkning, spesielt i indre fjordstrøk og fjellområda. Typiske særtrekk er øyar og fjordarmer med vanskelege kommunikasjonar på Vestlandet og i Nord-Noreg og indre bygder på Austlandet og i Finnmark. Slik marginale småsamfunnkommunar er normalt fysisk isolerte eller svært store i areal og med lite folk – og der folk også bur spreidd til mindre samfunn.

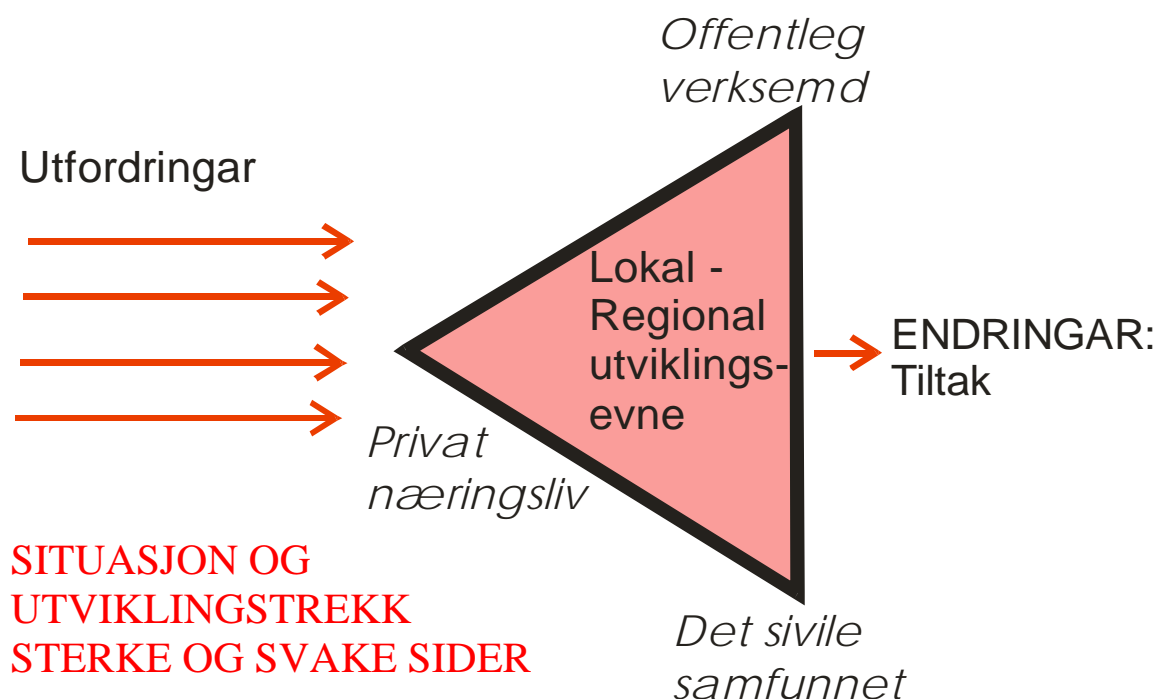
Eit anna trekk er at befolkninga i bygda/buområdet/kommunen er så lita at det kan vere vanskar med å oppretthalde både offentleg og privat service i rimeleg nærleik til der folk bur, normalt er det under 500 innbyggjarar i sjølve småsamfunnet.

Normalt reknar ein med at under 5 % av innbyggjarane i Noreg, ca. 200.000, bur i marginale småsamfunn og med utfordringar som i mange andre marginale samfunn, berre mykje sterkare.

Det er viktig at kunnskapsbehov vert sett i forhold til strukturelle forhold, vi brukar modellen på figur 1, sjå også Amdam 2003. Aktørane er delt i tre hovudgrupper;

1. næringslivet og som spesielt omfattar små og store føretak i samfunnet men også næringsaktørar som har filialar eller aktivitetar i området på ein slik måte at det påverkar utviklinga i området – til dømes ved å etterspørre arbeidskraft med spesiell kompetanse.
2. offentlege aktørar, spesielt kommunen med sitt politisk-administrative system og store velferdsproduksjon, men også fylke, regional stat m.m. og som påverkar samfunnsutviklinga dels gjennom sine forvaltningsaktivitetar (påbod, vern m.m.), men spesielt gjennom velferdsproduksjon som både skaper arbeidsplassar og velferd og gjennom ulike former for inntektsoverføring og politikk.
3. det sivile samfunnet, dvs. innbyggjarane, familiane og dei ikkje offentlege og næringsretta organisasjonane og aktivitetane som føregår. Spesielt er det sivile samfunnet viktig som ”selgar” av arbeidskraft og ”kjøpar” av produkt og tenester, men og gjennom å utvikle normar og verdiar som regulerer samspelet i samfunnet på godt og vondt.

REGIONALT OG LOKALT UTVIKLINGSARBEID OG PLANLEGGING

Figur 1. Sentrale utviklingsaktører

Putnam (1993 og 2000) og fleire andre har vist at om samarbeidet og tilliten mellom aktørane i samfunnet er stor, har vedkomande samfunn normalt ei meir positiv utvikling enn tilsvarande samfunn med mindre samarbeid og tillit. Til dømes Healey et al (1999) peikar på at samfunnsutvikling krev ikkje berre utvikling av fysisk og økonomisk kapital, det er også nødvendig å utvikle den sosiale eller det dei kallar den institusjonelle kapitalen til samfunn. Dei definerer denne delen av samfunnskapitalen som:

- Kunnskap – både den kodifiserte og den tause, dvs. den som er spesiell for samfunnet og aktørane i det og som til dømes kan vere knytt til spesielle handverkstradisjonar, kunnskap om den lokale naturen m.m.
- Relasjonar – både sterke og veike nettverk som aktørane kan bruke til å utvikle maktbyggande alliansar og også til å få tilgang til ny kunnskap og nye relasjonar.
- Mobiliseringsevne – aktørane sine evner til å knytte saman kunnskap, aktørar og relasjonar til handling som gir konkurransefortrinn og samfunnsutvikling.

Ein småsamfunnsstrategi må sjølvsagt syte for at lokalsamfunna sjølv kontrollerer mest mogleg av sin eigen fysiske kapital (naturressursar m.m.) til eigenutvikling eller for rimeleg kompensasjon for restriksjonar frå storsamfunnet, for rimeleg tilgang på økonomiske ressursar – men ein må og stimulere til utvikling av sosial kapital. Sosial kapitalbygging må i det vesentlege kome innanfrå, ved at aktørar i småsamfunnet aukar sine kunnskapar, byggjer relasjonar og alliansar og mobiliserer for eigenutvikling, einaste andre alternativ er tilflytting av ressurssterke personar (Stöhr 1990). Vi vil derfor omtale korleis vi oppfattar situasjonen til ulike aktørgrupper og kva som kan gjerast gjennom eit kunnskapsløft for småsamfunn.

Næringsliv

Næringsgrunnlaget til dei fleste småsamfunn er i dag dominert av offentleg omsorg spesielt til eldre innbyggjarar, primærnæringsar og ulike former for privat service og småskalaproduksjon. Det typiske med småsamfunn er at, med unntak av kommunen sine aktivitetar, så har samfunna ikkje blitt med på tenestemoderniseringa til større samfunn. Medan under ¼ av sysselsettinga til busette i storbyområda i Noreg er innan ulike former for vareproduksjon, byggeverksemd og transport, er normalt over ½ av sysselsettinga til busette knytt til slik verksemd i småsamfunn. Ein del viktige offentlege og private servicearbeidsplassar (statlege, post, butikkar m.m.) er også trua eller er alt lagt ned. Det er lite dagpendling, men mange av samfunna er prega av vekependling, arbeidsreiser til fiske, oljeverksemd m.m. Mange ulike yrke, mykje reising, små miljø, lite ungdom m.m. gjer at før relativt homogene, primærnæringsdominerte og rimeleg lærande småsamfunn i dag framstår som fragmenterte og med liten lokal privat næringsverksemd – og lite entreprenørskap. Typiske trekk at stordelen av marginale småsamfunn i dag er sterkt avhengige av offentlege overføringar i form av lønner til offentlege tilsette (kommunane), trygder, støtte til primærnæringsane m.m. Som Effektutvalget viste er god kommuneøkonomi i små utkantkommunar kanskje det viktigaste distriktpolitiske virkemidlet for småsamfunn i dag, også fordi det ikkje finst næringsliv eller entreprenørar å støtte.

Kunnskapsmessig skaper dette store utfordringar fordi mykje av den tause kunnskapen er i ferd med å gå tapt, næringsmiljøa er for små til å fungere stimulerande, dei lokale næringsrelaterte relasjonane er svært spinkle eller ikkjeeksisterande og det er mangel på lokale forbilde som kan stimulere entreprenørskap og nyskaping. Dette krev systematisk kunnskapstilføring til dei som er busett i samfunnet, om mogleg stimulans til lokal spesialisering innan produksjon for å kunne få større og sjølvlærande kunnskapsmiljø, styring av eksterne relasjonar og ekstern hjelp til mobilisering. Som m.a. Stöhr (1990) viser er det i små samfunn ofte så sterke og kontrollerande band at endringsagentar og endringspress må kome utanfrå.

Samstundes er moglegheitene til lokale næringsar og arbeidsplassar sterkt endra frå vareproduksjon til produksjon av spesielle og svært kunnskapskrevjande vareproduksjon, oppleving og reiseliv og ulike former for omsorg. Naturgrunnlaget er endra frå å vere eit viktig ressursgrunnlag for standardisert vareproduksjon til grunnlag for spesialprodukt, oppleving og omsorg og som krev kombinasjon av naturkunnskap, menneskekunnskap så vel som forretningskunnskap.

Dette krev innsats frå kompetente kommunale utviklingsaktørar med tette nettverk til småsamfunna, døme dyktige heradsagronomar, men no med langt breiare arbeidsfelt og med høge ”generalistkunnskapar” og formidlingskunnskapar. Desse må gjennom tilgang til kompetanse i regional rettleiingsteneste og kompetansmiljø kontinuerleg oppdaterast og bringast i kontakt med relevante aktørar og nettverk.

Dette krev eit nytt fokus på den kommunale næringsretta rettleiinga (frå agronom til småsamfunnsutviklar), men og den regionale rettleiingstenesta og utviklingsmiljø og der regionale høgskular og forskingsstiftingar bør ha ein sentral plass for å gi opplæring, formidle og vidareutvikle/tilpasse forskings- og utviklingsresultat, evaluere aktivitetar m.m. Svært mykje av opplæringa må nok foregå som ”skreddarsaum” og etter- og vidareutdanning fordi det er lite sannsynleg at ”grunnutdanning i næringsutvikling i småsamfunn” vil trekke til seg studentar. I staden må ein fokusere på å kvalifisere motiverte folk som er i og nær småsamfunnet.

Sivilt samfunn

Befolkninga er sterkt ”forgubba” i dei fleste småsamfunn i dag, med ei stor overvakt av eldre kvinner og underskot på ungdom, spesielt unge kvinner. Nettofråflyttinga er stor frå dei fleste småsamfunn, spesielt på grunn av mangel på jobbar som samsvarar med utdanninga som ungdomen tek. Spesielt unge kvinner brukar ofte utdanningsvegen som ein måte å ”kome seg ut av samfunnet”. Dei fleste marginale småsamfunn har så store vanskar med rekruttering at det er eit tidsspørsmål før samfunna ”raknar” innanfrå på grunn av at dei ikkje greier å rekruttere folk til å take seg av til dømes omsorga til dei eldre. Ofte er tilhøva meir alvorleg enn offentleg statistikk kan tyde på fordi mange unge ikkje melder flytting før dei etablerer familie sjølv.

Andre typiske trekk er ”utdøying” av lag og organisasjonar som er viktige for å oppretthalde sosiale nettverk, sosialt entreprenørskap og samkjensle. Sosial isolering er eit aukande fenomen og som blir forsterka av tradisjonelle verdiar og normar i mange småsamfunn. Mange småsamfunn er i realiteten ”sovebygder” til kommunesenter eller større senter og der dei treff grannane på kjøpesenter m.m. heller enn på møteplassar i bygda. Resultatet er at kunnskapen om kvarandre, relasjonane til kvarandre og dermed evnene til å mobilisere samla er sterkt redusert i mange småsamfunn samanlikna med ein generasjon tilbake. Kunnskapane om korleis ein arbeider kollektivt for å bygge makt og for å skape endring må lærast på nytt, så langt er det kome at ein snakkar om ”Bygdecoaching” – dvs. at aktørar og bygder bør ”rettleiast” av aktørar og bygder som har fått til slike prosessar.

Som for næringsutvikling krev dette opplæring og stimulering av moglege lokale sosiale entreprenørar gjennom hjelp og støtte til sjølvhjelp. Som for næringsutvikling har vi lite tru på særleg rekruttering til ”grunnutdanning i lokalsamfunnsutvikling”. I staden må ein rette utdanning, rettleiing og motivering mot folk som bur eller planlegg å bu i vedkomande småsamfunn og som gjennom kompetanseoppbygging kan fungere som entreprenørar og som rettleiarar av slike.

Offentleg verksemd

Kommunen er svært viktig for dei fleste småsamfunn, i mange den einaste politiske fellesskapen som er igjen i det fragmenterte moderne opplevingsorienterte utkantsamfunnet. Kommunen er også svært viktig som omsorgs- og oppvekstansvarleg og med mange svært verdifulle og ofte sterkt desentraliserte arbeidsplassar. Sviktande kommuneøkonomi slår umiddelbart ut i eit lavare og meir sentralisert servicetilbod og som erfaringsmessig spesielt rammar marginale småsamfunn. Rett nok er nokre få marginale kommunar svært rike på grunn av kraftinntekter, men dette er unntaket. Den typiske marginale kommunen er heilt avhengig av det statlege kommuneøkonomisystemet for å sikre innbyggjarane eit rimeleg oppvekst- og omsorgsnivå. Likevel er det eit typisk trekk at ”kraftkommunar” statistisk sett blir blanda saman med typiske marginale småkommunar på ein slik måte at statistikken skjuler dei store utfordringane til dei siste.

Ein manglar systematisk kunnskap om kunnskaps- og kvalifikasjonssituasjonen til kommunetilsette, spesielt i forhold til samfunns- og næringsutvikling. Samstundes er det rimeleg å anta at:

1. Kunnskaps- og kompetansesituasjonen innan basisproduksjon er rimeleg god (opplæring, oppvekst og omsorg), men den kan svikte innan bestemte krevjande

kompetansefelt, til dømes barnevern, pedagogisk rettleiing, legar m.m. Mange av desse spesialaktivitetane er slike som ikkje er daglege for folk og som det kan akseptast t.d. regionale samarbeid m.m.

2. Utviklingskompetansen retta mot næringsliv og samfunn meiner vi har blitt langt dårlegare dei seinare åra i småsamfunn. Dette vert påpeika av Dølvik m.fl. (2006) i høve til at små kommunar som manglar kompetanse ikkje ivaretek styrings- og utviklingsoppgåvene slik dei ønskjer. Dels skuldast truleg dette organisatoriske endringar (flat struktur m.m.) som har fokusert på tenesteproduksjon og dårlegare kommune-økonomi, men og endringar i næringsstruktur m.m. som har ført til lavare prioritet.
3. Politisk er det vår subjektive erfaring at dei store utfordringane innan tenesteproduksjon og alle pålegga frå staten innan dette feltet, har teke politisk merksemd frå samfunns- og næringsutvikling. Dette blir forsterka av ei skeiv politisk rekruttering med vekt på offentleg tilsette.

I tillegg til å gi utviklingsverksemd politisk og administrativ prioritet er det ei utfordring innan dei to første felte at med den sterke veksten i sentrumsområda og etterspørselen etter ungdom i oljeøkonomien vil det vere fåfengt berre å satse på å rekruttere unge nyutdanna til bygda. Dels må ein satse på å rekruttere "livsstilflyktningar", dvs. kvalifiserte storbybuuarar som vil skape eit annleis liv for seg og sine, men primært folk som alt bur i bygda og som kan lærast opp til å fylle "nisjar". Men dette krev ei anna form for organisering av opplæring og utdanning enn dei som er tilpassa for grunnutdanning. Her har høgskulane i distrikta sin store styrke fordi vi alt utdannar lærarar, sjukepleiarar, sosionomar, ingeniørar, planleggjar m.m. til utkantkommunar. Vi har nærleik, vi har nettverk m.m. men samstundes er slik opplæring meir ressurskrevjande enn vanleg grunnopplæring og nye teknologiar og arbeidsmåtar må takast i bruk.

Utviklingsarbeid

Figur 1 forsøker å illustrere at ikkje berre må det satsast på kvar av dei tre hovudgruppene av aktørar, ein må også stimulere til samarbeid mellom aktørar – dei må løfte i lag og i same retning. Dette krev nye mobiliserande måtar å arbeide og planlegge, fordi det viktige er å få folk flest til å erkjenne korleis tilhøva er, få dei til å utvikle sams vilje og sams handling for å få nødvendig endring.

Knytt til næringsutvikling, utvikling av sosial kapital og offentleg verksend må desse aktørane arbeide i saman. Mest effektivt er dette når slike får opplæring og gjensidig læring i lag og slik at det utviklar ansvar og handling. Dette krev dels opplæring i korleis slike prosessar kan stimulerast, organiserast og rettleiast, dels opplæring i kva som verkar under ulike forhold – i relevant substans. Derfor er det viktig med utviklingsarbeid av typen Bygdeutviklingsprogrammet i Sogn og Fjordane og med nært tilknytt rettleiings- og opplæringsaktivitet og nettverksbygging til andre bygder og prosjekt (Glosvik 2002). Slike aktivitetar bør ikkje avgrensast til nokre næringar eller berre nokre få bygder om gangen, men stimulere flest mogleg småsamfunn til målretta innsats.

3. Kva kunnskapsbehov har småsamfunn?

Datagrunnlaget i høve til denne kartlegginga er henta frå intervju med totalt 12 utvalde informantar i fylka Møre og Romsdal og Sogn og Fjordane (sjå vedlegg 1). Intervjua med informantane i utvalet vart gjennomført i perioden september – oktober 2006.

I det vidare vil vi presentere nærare vurderingar og synspunkt frå informantane i utvalet om kva kunnskapsbehov småsamfunn har.

3.1 Kunnskapsbehov. Kva kunnskapsbehov har ein?

Informantane i utvalet peika på ulike kunnskapsbehov og viktige element i høve til småsamfunnsutvikling. I framstillinga under er desse momenta gruppert etter kva mogleg kunnskapsbehov ulike aktørar og nivå (lokalt, kommunal, regionalt) har i høve til det vidare arbeidet med småsamfunnsutvikling. Ved vurdering av typen kunnskap har vi delt mellom fire hovudgrupper, jamfør framanfor:

- a. *Substansiell kunnskapsutvikling og innovasjon* – spesielt knytt til næringsliv, men også offentleg verksemd og sivilsamfunna si verksemd og som nye næringar, produksjonsmåtar, marknader m.m.
- b. *Relasjonar og utvikling av nettverk og samarbeid*
- c. *Mobilisering* – prosesskunnskap og samfunnsutvikling
- d. *Økonomiske og andre eksterne verkemiddel*

3.1.1 Lokalt nivå (utviklingslag m.v.)

Informantar i utvalet påpeika at lokalt nivå har (kunnskaps) behov i høve til:

Substansiell kunnskapsutvikling og innovasjon

- utvikling av tenestetilbodet lokalt. Til dømes utvikle nærbutikkar med fleire funksjonar og tenester, t.d. gjennom MERKUR-programmet (sjå m.a. Båtevik, Tangen og Yttredal 2006).
- informasjon om utviklinga i eksisterande næringar (for om mogleg kunne redusere kostnader m.v.).
- utvikling av egne ressursar, og korleis desse kan marknadsførast og vidareutviklast.
- utvikling og formidling av lokal kunnskap (natur, kultur, historikk m.v.) til barn og unge. Viktig at skuleverket - i samarbeid med andre instansar lokalt - medverkar i høve til dette.
- kunnskapen eksisterer i stor grad, men utfordringane er knytt til å samle/samordne kompetanse/kunnskap som ein har lokalt.

Relasjonar og nettverkutvikling - organisering

- samhandling lokalt i nærmiljøet.
- organisasjonsbygging/organisasjonsutvikling.
- samhandling/relasjonsbygging/mobilisering mellom ulike lokale/regionale aktørar.
- forankring av bygdeutvikling/småsamfunnsutvikling i det kommunale planarbeidet for å medverke til auka bevisstgjerings m.v.
- erfaringsutveksling/kontakt mellom utviklingslag lokalt/regionalt/nasjonalt/internasjonalt for å fremme læring og utvikling. Dette for å fremme kunnskaputvikling knytt til ulike organisasjonsmodellar lokalt. T.d. hauste

erfaringar m.a. frå Sverige i høve til samarbeidsmodellar innan nysamvirke/nykooperasjonar.

- viktig å leggje til rette for og ta i bruk felles arenaer/uformelle møteplassar for å kunne treffast på tvers av ulike frivillige aktivitetar, lag og organisasjonar lokalt for å utvikle den sosiale kapitalen. Gjerne utan andre forpliktingar enn å møtast ("kreativ myldring"). Dette fordi ein også innan det frivillige arbeidet lokalt opplever ein auka "sektorisering".
- viktig å utvikle vidare konkrete fellesskapsløysingar (kompetansestover, næringshagar, IKT - løysingar m.v.).

Mobilisering og prosesskunnskap om samfunnsutvikling

- samfunnsbygging generelt, samt trendar i tida når det gjeld folk sine basis behov. Ha evne til å tenke framover, samstundes som ein har historia med seg.
- idedugnad, nytenking, nyskaping, nye næringar, næringsutvikling.
- prosess- og prosjektkompetanse. Ein er flinke med dugnad, men ikkje så bra på "målretting".
- mobiliseringsarbeid for å kunne utvikle kultur/haldningar lokalt knytt til å skape aktivitet i fellesskap (nye organisatoriske løysingar/modellar som t.d. kooperasjonar/samvirke).
- viktig at bygdeutvikling ikkje skjer på sida av tradisjonelle lag og organisasjonar, dvs. at det er viktig med god forankring lokalt. Bygdeutvikling må ikkje bli "religion" - men verkemiddel for å nå mål.
- utfordrande og krevjande å oppretthalde bygdemobilisering på frivilleg basis over tid.

Eksterne verkemiddel

- næringsretta tiltak lokalt for å skape fleire arbeidsplassar. Viktig med ulike økonomiske verkemiddel lokalt ("såkornkapital" gjennom kommunal næringsfond, bygdeutviklingsmidlar m.v.).
- oppretting av eigne "bygdemedarbeidarar" lokalt som kan informere/inspirere/mobilisere m.v. Viktig med eigne kontaktpersonar i høve til bygdeutvikling som ikkje berre tenkjer "næring" men som og tenkjer "breidt" dvs. lokalsamfunnsutvikling.
- tilrettelegging for datautstyr/breibandsteknologi og opplæring i bruk av data lokalt.
- utfordringar (tidspress m.v.) knytt til å drive dugnadsarbeid lokalt i høve til bygdeutvikling. Viktig for bygdelaga å trekkje med seg ulike (offentlege/private) aktørar i utviklingsarbeidet.

Av andre moment og synspunkt som vart uttrykt frå informantar i utvalet i høve til behova ein har på lokalt nivå er m.a. følgjande:

- bygdene har behov for eigne "bygdemedarbeidarar" lokalt. Viktig å kunne ha ein person og møteplass å vende seg for å t.d. kunne få informasjon om ulike støtteordningar, kva slags tiltak og prosjekt som evt. har utviklingsmoglegheiter. Bygdene er ofte "heimeblinde" i høve til å sjå sine eigne fortrinn innan t.d. turisme og småskalanæringer. Viktig å få idear/inspirasjon frå andre stader og utveksle erfaringar med andre. Bygdeutviklingsprogrammet i Sogn og Fjordane har verka positivt i høve til dette.
- Vestlandet har behov for kompetanse (moteekspertise) knytt til meir overordna småskalautfordringar/distriktsutfordringar innan t.d. landbruksnæringa, nærings- og foredlingsindustri, natur- og ressursforvaltning m.v. Vidare har ein behov for å utvikle pedagogiske opplegg/modellar knytt til det samla offentlege/private

retteleingsapparatet overfor ulike (nærings-) aktørar knytt til småsamfunnsutvikling (småprodusentar, småskalaverksemder m.v.). Dette fordi desse tilboda i dag er for fragmenterte.

Boks 1. Kjelde: Rønnaug Leite, Kjølisdalen Krins Utviklingslag, Eid kommune.

Forretningsplan for den globale bygda

- systematisk, målretta og langsiktig planarbeid
- handlingsplan på kort og lang sikt
- heilskapstenking
- marknadsføring og sal lokalt, regionalt, nasjonalt og internasjonalt
- identitetsbygging
- profilering
- samarbeid "vinn-vinn"
- produkt og design
- kvalitet
- IKT
- media
- nettverksbygging
- samspel med politikarar og det offentlege
- kompetansebygging (bygdeutviklarutdanning)
- samfunnskunnskap (kommune, fylke, stat, EU)
- entreprenørskap
- verkemiddelapparat
- prosessleiing, rettleiing (coaching)
- forretningsmessige arrangement
- psykologi
- motivasjon
- organisering i ei tid der alt er i rask endring og frivillig innsats minkar til fordel for eigeninteresser
- vertskapsrolle
- dyrke bygdestoltheit og vinnarar
- positiv forskning dvs. kva har andre lukkast med, ikkje berre forskning på negative trendar
- bruke alle ressursar optimalt

Informantar i utvalet peika mellom anna på at for å lukkast med bygdeutvikling, må ein "sjå bygda som ei global bedrift" (sjå boks 1) der fleire funksjonar skal drivast kontinuerleg og profesjonelt. Bygdeutvikling må få status, og det kan skje dersom kjende personar løfter fram temaet både i media og elles (jf. KRDs Bulystråd). Vidare vart det påpeika at synlege og gode resultat m.a. byggjer stoltheit og oppmuntrar til innsats. Lytte og løfte behov nedanfrå og opp, påverke til nyskaping og få fram gode døme som har gjeve varige resultat vert viktig i det vidare arbeidet med småsamfunnsutvikling. I høve til dette uttrykte informantar i utvalet at det m.a. vert viktig at utviklingslag organiserer seg for å tale med felles røyst. Det vart m.a. uttrykt at eit anerkjent og systematisk bygdeutviklingsarbeid kan gje nye mogelegheiter. Dette utifrå at bygdene har store ressursar som storsamfunnet etterspør, og det er dette bygdefolket må lære seg å gjere forretning på i framtida for å kunne behalde råderetten over ressursane.

Konkret vart det m.a. peika på at bygdekontor med eigne bygdemedarbeidar fort kan verte som eit veksthus der idear både i høve til næringsutvikling og felles bygdesaker kan ha sitt utspring. Det vart understreka frå informantar i utvalet at det viktig med lokale instansar gjennom til dømes bygdekontor med eigne bygdeutviklarar som både har økonomiske midlar og som kan koordinere, informere, rettleie og inspirere i høve til småsamfunnsutvikling. ”Bygdekontoret” kan såleis både fungere som sosial møteplass for å utvikle den sosiale kapitalen lokalt, og i høve til lokalisering av kompetansesover eller næringshagar, lokalisering av breibandserver og liknande eller andre tenester/servicefunksjonar i høve til nærmiljøet.

3.1.2 Kommunalt nivå

Informantar i utvalet påpeika følgjande i høve til kva (kunnskaps) behov ein har på kommunalt nivå i tida framover i høve til vidare arbeid med småsamfunnsutvikling:

Substansiell kunnskapsutvikling og innovasjon

- kunnskapsbehov i høve til å sjå koplingar og moglegheiter på tvers av ulike sektorar/næringar/bransjar – nye måtar å organisere velferdsproduksjon m.m. for å få småskalafordelar.
- kunnskap (kartlegging/analyse) om kva ressursar ein rår over lokalt/regionalt.

Relasjonar og nettverkutvikling - organisering

- utvikling av samarbeidsklima mellom bygdene og kommuneadministrasjonen. Viktig at kommunenivået har syn for dei prosessar som skjer ute i bygdene og kan følgje det opp frå kommunen si side. Difor bør personar frå kommunesektoren få delta i dei same prosessar som dei som arbeider med bygdeutvikling og småsamfunnsutvikling.
- kunnskap om kva nettverk ein kan formidle vidare ut i lokalsamfunnet.

Mobilisering og prosesskunnskap om samfunnsutvikling

- kunnskapsbehov knytt til overordna planarbeid og planprosessar (Plan og bygningslova, GIS-kompetanse m.v.). Viktig med tiltak som Planfora i Sogn og Fjordane og Plannettverk i Møre og Romsdal og interkommunalt samarbeid (opplæringsbehov og erfaringsutveksling m.v. knytt til kommunale planleggarar).
- utvikling av plan/prosesskompetanse for auka samhandling er viktig, dvs. korleis samarbeide til beste for alle - dra nytte av ”grasrotinformasjon” og dugnadsvilje.
- heilskapleg ”tenking” og ”oversiktskunnskap” er viktig på plansida.
- haldningsendringar er nødvendig knytt til å kunne møte bygda på bygda sine eigne premisser. Bygda må sjølve definere kva slags behov ein har, dvs. bygdemobilisering ”nedanfrå”.

Eksterne og andre verkemiddel

- informasjon om ulike støtteordningar/samarbeidspartnarar i høve til bygdeutvikling. Viktig at ein på kommunalt nivå også har merksemd retta på utviklingsmoglegheiter lokalt, ikkje berre på den kommunale ”drifta”.
- frigjere ressursar til utviklingsoppgåver (”drift” vs. ”utvikling”) på kommunalt nivå. Kommunane er ofte ”bundne” av ”forvaltningsystemet”. Behov for meir merksemd i høve til lokalt plan- og utviklingsarbeid på tvers av ulike sektorar (jf. ”Haram-modellen”).

3.1.3 Regionalt nivå

Informantar i utvalet påpeika følgjande i høve til kva (kunnskaps) behov ein har på regionalt nivå i tida framover i høve til vidare arbeid med småsamfunnsutvikling:

Substansiell kunnskapsutvikling og innovasjon

- kunnskap om at ein har eit variert samfunn, der enkelte tiltak ikkje nødvendigvis gjev same resultat i ei bygd som i ein annan.

Relasjonar og nettverkutvikling - organisering

- utvikling av samarbeidsalliansar gjennom lokalt forankra tiltak og prosjekt (særleg i høve til det frivillige arbeidet i ulike nærmiljø). For å kunne utvikle partnerskapa lokalt er det vidare viktig å ha økonomiske virkemiddel (tilskot) på kommunalt/regionalt nivå slik at ein får noko ”drahjelp” i utviklingsarbeidet.
- oppdatering på det som skjer både i nabofylka, i eige land og andre land, ved studieturar m.v. for å utvikle nytenking i eigen region

Mobilisering og prosesskunnskap om samfunnsutvikling

- kunnskapsbehov i høve til plan- og mobiliseringsarbeid (dvs. prosesskompetanse). Gode erfaringar med tiltak slik som t.d. Bygdeutviklingsprogrammet i Sogn og Fjordane. Viktig å vidareutvikle kunnskap for å kunne vere ”den gode hjelper”.
- kunnskapsbehov i høve til å kunne møte bygdene på bygdene sine premisser, dvs. utvikle ein kultur for å kunne kome i dialog med bygda. Ikkje ”ovanfråned”- haldningar, men ”nedanfråopp”- haldningar. Særleg i høve til ”vern vs. vekst” – problematikk er det viktig å utvikle ein dialog som tar omsyn til tradisjon, kultur, lokal kunnskap m.v.

Eksterne verkemiddel

- tverrsektoriell ”tenking” og samordning på fylkesnivået. Viktig med samla oversyn og oversikt over ulike økonomiske støtteordningar. Viktig at fylkesnivået koordinerer ulike aktivitetar i høve til småsamfunn/bygdeutvikling. Viktig med auka samhandling mellom fylkesnivået og kommunenivået i høve til bygdeutvikling/bygdemobilisering.

3.1.4 Andre aktørar (verkemiddelapparatet m.v.)

I høve til andre aktørar (verkemiddelapparatet m.v.) påpeika informantar i utvalet at m.a. følgjande moment knytt til kva (kunnskaps) behov ein har i høve til småsamfunnsutvikling:

Substansiell kunnskapsutvikling og innovasjon

- viktig med auka bevisstgjerjing på kva slags ressursar/kvalitetar/moglegheiter som småskalanæringar og småsamfunn har.
- viktig med desentralisering av ulike offentlege og private tenestetilbod og funksjonar.

Relasjonar og nettverkutvikling - organisering

- viktig med samarbeid mellom ulike ulike næringar.
- viktig at partane i dei ulike (regionale) partnerskapa opplever regionnivået som ein legitim aktør.

Mobilisering og prosesskunnskap om samfunnsutvikling

- viktig at verkemiddelapparatet og andre aktørar møter brukarane så nært som mogleg ("førstelineteneste"). Viktig med samarbeid, kontakt og dialog "nedover" i systemet.
- viktig å sjå heilskapen i kva som gjev resultat på sikt.
- viktig å kunne samarbeide med dei instansar som verkar inn på samfunnsutviklinga.

Eksterne verkemiddel

- viktig med samordning av ulike verkemiddelordningar/ulike aktørar.
- viktig at verkemiddelapparatet får den same oppdatering i høve til småsamfunnsutvikling som andre aktørar på fylkesplan.

3.2 Forventningar til andre aktørar enn bygda sjølv knytt til småsamfunnsutvikling

På spørsmål om kva forventningar informantar i utvalet har til andre aktørar i høve til småsamfunnsutvikling, vart følgjande uttrykt:

Substansiell kunnskapsutvikling og innovasjon

- viktig med felles målsettingar/strategiar i høve til det vidare arbeidet med småsamfunnsutvikling. I høve til dette er det viktig å bruke kommunale/fylkeskommunale planar som strategisk verktøy for å sikre forankring av ulike satsingar lokalt.
- viktig å halde på/vidareutvikle utviklingskompetanse på kommunalt og fylkeskommunalt nivå. Denne kompetanse er under "press" knytt til den økonomiske situasjonen lokalt/regionalt med m.a. innsparingar i høve til næringsutvikling, landbruksforvaltning, skogforvaltning m.v.
- viktig med tverrsektoriell "tenking" på kommunalt nivå for å sikre gode offentlege tilbod/tenester. I lokalsamfunna/småsamfunna er det viktig med "kollektiv tenking".

Relasjonar og utvikling av nettverk og samarbeid

- viktig med samordning og kontakt i høve til ulike aktørar.
- viktig å utvikle partnerskap mellom t.d. skule/kommune, næringsaktørar og frivillige aktørar knytt til å utvikle modellar/pedagogiske forsøk og opplegg i høve til småsamfunnsutvikling (t.d. REAL, EU-program som LEADER+ m.v.). Skal ein oppretthalde småsamfunna må ein ha aktørar som er interessert i vilje til nyskaping, næringsutvikling og trivsel i småsamfunna.
- viktig å behalde det kontaktnettet som ein allereie har, samt utvikle nye nettverk. Dette med tanke på å stå best mogleg rusta for å kunne få til eit godt bygdemiljø.
- viktig å utvikle samarbeid/partnerskap mellom ulike sfærar/aktørar som har merksemd på lokalsamfunnsutvikling/bygdeutvikling (dvs. eit territorielt perspektiv).
- viktig med interkommunalt samarbeid i høve til arbeidet med småsamfunnsutvikling.

Mobilisering – prosesskunnskap og samfunnsutvikling

- viktig med god dialog og kommunikasjon mellom utviklingslaga og kommunenivået.

Økonomiske og andre eksterne verkemiddel

- viktig med ”gulrotmidlar”/tilskot for å fremme dialog og samarbeid lokalt. Vidare viktig å samordne desse økonomiske ressursane for å kunne nytte dei meir samla knytt til bygdeutvikling/småsamfunnsutvikling.
- viktig at kommunenivået støttar bygdslag/utviklingslag både med økonomisk støtte og rettleiing (t.d. å vere samtalepartnar i høve til søknader om prosjektmidlar m.v.).
- viktig at verkemiddelapparatet ikkje berre fokuserer på ”næringsutvikling” – ein må også tenkje ”breiare” (dvs. lokalsamfunnsutvikling).

3.3 Kva kan ulike aktørar gjere i høve til småsamfunnsutvikling?

Kva kan så ulike aktørar gjere i høve til småsamfunnsutvikling? Følgjande moment vart påpeika frå informantar i utvalet knytt til kva lokalt nivå , kommunalt nivå og regionalt nivå kan gjere for å medverke til ei positiv småsamfunnsutvikling i tida framover:

Lokalt nivå (utviklingslag m.v.)

Utviklingslag:

- utviklingslaga kan vere ansvarlege for sine område i høve til ulike prosjekt og å vere pådrivarar for å skape tiltak og nye aktivitetar. Viktig å gripe tak i eigne ressursar og kvalitetar lokalt.
- utviklingslaga kan påverke interne (lokale) faktorar slik at ein kan skape trygghet for folk til å kunne satse vidare.
- utviklingslaga kan leggje til rette for å fremme haldningar knytt til enreprenørskapsutvikling om at det er ”lov til å gjere noko sjølve”.
- utviklingslaga kan medverke aktivt til at lokalsamfunna får trua på seg sjølve/utvikle sjølvkjensle lokalt. I ein slik samanheng vert utviklingslaga ”limet” i nærmiljøet/lokalsamfunna. Viktig å utvikle heilskaplege og kollektive tankar knytt til småsamfunnsutvikling.
- utviklingslaga kan vere viktige aktørar både i høve til det kommunale planarbeidet (utarbeiding av kommuneplanens strategiske del, kommunedelplanar m.v.) og som samfunnsutviklarar lokalt.
- utviklingslaga kan medverke til å fremme positive/kreative lokale lærings- og mobiliseringsprosessar, dvs. skape visjonar for lokalsamfunna gjennom samarbeid/ideutveksling.
- utviklingslaga kan informere/vidareformidle om aktuelle prosjekt, tiltak, tilskotsordningar m.v.
- utviklingslaga kan vere med på å skape arenaer og møteplassar for å få kunne kople folk/aktørar slik at ein kan tenkje ”nytt”.
- utviklingslaga kan vere pådrivarar til å få gjennomført planane for nyskaping i småsamfunna.
- utviklingslaga kan danne nettverk for å lære av kvarandre og oppretthalde motivasjon, både ved hjelp av internett og e-post, årleg møteplass (bygdesamlingar), samarbeid på tvers av grenser der det er naturleg og etablere felles talerøyr i aktuelle saker.

Andre tiltak:

- viktig med frikjøp av bygdeutviklarar/bygdemedarbeidarar til aktiv deltaking/utvikling av det lokale ansvaret i høve til bygdeutviklingsspørsmål.
- viktig med samhald i bygda. Dette gjer at ulike prosjekt lettare vert gjennomførbare. Felles utfordringar skaper samhald.
- viktig å skape eit nettverk mellom bygder som arbeider med bygdeutvikling, både i høve til felles utfordringar, motivasjon og læring/erfaringsutveksling.
- viktig å samarbeide over kommune og fylkesgrenser på alle nivå, også over landegrenser.
- viktig å nytte dei ressursane ein rår over lokalt (dvs. eigenbasert utvikling).
- viktig med eigne tilsette "bygdemedarbeidarar" lokalt. For å skrive søknader, prosjektplanar og liknande til dei prosjekta som ein skal gjennomføre lokalt. Ein bygdemedarbeidar vil også kunne få ein kontaktflate som bygda treng for å få gjennomført tiltak og prosjekt.
- viktig med felles (elektroniske) formidlings-/publiseringssystem (jf. bygdeutvikling.no)

Kommunalt nivå

- Viktig at kommunenivået formidlar "systemkompetanse" og har ei aktiv pådrivarrolle. kommunenivået kan vere rådgivarar for småsamfunna og hjelpe til i planprosessar m.v. Behov for å utvikle nye modellar for godt samarbeidsklima og optimal bruk av ressursar mellom utviklingslag og kommunenivået.
- viktig med eigne personressursar ("bygdeutviklarar/bygdemedarbeidarar") i høve til det lokale utviklingsarbeidet. T.d. organisert som eit interkommunalt samarbeid/regionrådsamarbeid mellom 2-3 kommunar i kombinasjon med lokale tiltaksprosjekt.
- viktig å leggje rette for å utvikle dialog mellom ulike aktørar.
- viktig at kommunenivået har "såkapital" for å kunne ha moglegheit til å utvikle vidare dei fortrinna og kvalitetane ein har lokalt (jf. "kommunen si samfunnsutviklarrolle").
- viktig at kommunenivået aktivt trekkjer med seg bygdelaga i høve til det kommunale planarbeidet (kommuneplanar, kommunedelplanar, reguleringsplanar) og bruke utviklingslaga som høyringsinstans i plansaker.
- viktig med årlege møter med kommunepolitikarar, administrasjon og bygdelag og økonomisk løyving til drift av utviklingslag.
- viktig å vere del av ulike faglege nettverk som ein kan trekkje vekslar på for m.a kunne ha oversikt over meir generelle samfunnsutfordringar.

Regionalt nivå

- opplysningsarbeid og rådgiving for småsamfunnsutviklinga i heile regionen.
- koordinering/samordning av aktivitetar. Arrangere samlingar på lokalt/regionalt nivå der ulike aktørar vert samla.
- informasjonsarbeid og forvaltning knytt til økonomiske verkemiddel.
- rettleiing/formidling direkte til aktuelle aktørar. I Sogn og Fjordane har FMLA vore aktive direkte i høve til ulike bygdelag/nærmiljø. Svært gode erfaringar med Bygdeutviklingsprogrammet m.a. i høve til å bevisstgjere, inspirere og motivere lokale aktørar.
- tilrettelegging i høve til infrastruktur/samferdselstiltak (vegar, kollektivtilbod m.v.)

- aktiv deltaking og økonomiske midlar til etablering av småsamfunnssenter-nodar i kvart fylke.
- etablering av eit vidaregåande BU-program for bygdelag i Sogn og Fjordane som allereie har vore med i Bygdeutviklingsprogrammet.

Forsknings- og høgskulemiljø

Utdanning:

- utvikle kurs/studietilbod innan prosjektstyring/prosessleiing i høve til bygdeutviklingsarbeid. Viktig å utvikle ulike kurstilbod/utdanningsmodular på ulike nivå (bachelor – master). Bygdemedarbeidarane treng ikkje mykje teoretisk stoff om modellar og teoriar, men bør lære om gode eksempel frå samtida både på nasjonalt og internasjonalt plan. Framtidsretta bruk av IKT, design, marknadsføring og sal, psykologi, media, mobilisering og motivasjon er viktige stikkord i utdanninga.
- utvikle kurs/studietilbod innan marknadsføring/bedriftsutvikling ("entreprenørskapstenking") i høve til nye næringar/småskalaverksemdar (t.d. knytt til språk/turisme, vertskapsrolla, matkultur og turisme m.v. og som er tilpassa situasjon/utfordringar i nærmiljøa/lokalsamfunna).
- utvikle studieopplegg/undervisningsopplegg i skulen for betre å kunne fremme "entreprenørskapstenkinga" i distrikta. Viktig å forankre dette til lokale forhold (tradisjon, kultur, identitet m.v.) for å utvikle lokalsamfunnet som læringsarena. Viktig at ein ikkje berre har fokus på "bedriftsperspektivet", men også ha fokus på "lokalsamfunnsperspektivet".
- utvikle kurs/studietilbod innan "nye" organisasjonsmodellar (partnerskap, samvirke, kooperasjonar m.v.) og kurs i "organisasjonsbygging."
- utvikle kurs/studietilbod innan samfunnsplanlegging med vekt på bærekraft/naturforvaltning/ressursforvaltning.
- utvikle ein eigen praktisk bygdeutviklarutdanning/modul med utgangspunkt i bygdelag/utviklingslag sine behov ("bygdecoaching") gjennom aktiv rettleiing og hjelp til sjølvhjelp. Viktig å knytte denne utdanninga opp mot eit Småsamfunnssenter med kunnskapsmiljø og nasjonalt/globalt kompetansenettverk som kan gje småsamfunna den faglege bakgrunnen for å lukkast i ein global konkurranse. Også for lettare å kunne rekruttere studentar. Utdanninga må vere skreddarsydd for utfordringane og mogelegheitene småsamfunna står overfor. Utdanninga må utviklast i nært samarbeid med småsamfunna og evt. prøvast ut av lokale eldsjeler.

Forsking og formidling:

- etablere småsamfunnssenter-/kompetansesenter for distriktsutvikling. Utvikle møteplassar/fora for kunnskaps-/erfaringsutveksling gjennom ulike kurs/studietilbod, seminar, workshops, konferansar, faglege studiereiser m.v.
- forsking- og utviklingsarbeid knytt til m.a. robuste og bærekraftige lokalsamfunn (utvikling av t.d. indikatorar/målesystem i høve til småskalasamfunn).
- kartlegging- og analysearbeid i høve til småsamfunn. Viktig med "positiv" forsking og formidling av "gode døme".
- rettleiing/rådgeving om aktuelle tiltak/prosjekt nasjonalt/internasjonalt, formidling av moglege ressurspersonar og fagmiljø m.v. Fungere både som "brobyggjarar" mellom ulike aktørar og som "aksjonforskarar" i ulike samanhengar.
- informasjon/kunnskap over kva som rører seg ute i distrikta og setje dette inn i ein større oversikt, med tanke på å finne ut kva som gjev resultat. Kome med nye innspel i samfunnsdebatten.

Andre aktører (verkemiddelapparatet m.v.)

- viktig å utvikle samspel mellom ”næringsretta tiltak” og ”trivsel/bulyst – tiltak” lokalt/regionalt.
- viktig med (risikovillig) kapital lokalt. Verkemiddelapparatet må stille økonomiske midlar til rådvelde til lokalt utviklingsarbeid.
- viktig å forankre småsamfunnssatsinga regionalt/nasjonalt.
- viktig å utvikle partnerskap mellom ulike lokale/regionale/nasjonale aktører (t.d. Norges Vel m.v.).
- viktig med møteplassar for å sikre kunnskaps- og erfaringsutveksling mellom ulike lokale/regionale aktører (t.d. arrangere bedriftsbesøk m.v.)
- viktig med studiereiser og årlege bygdeutviklingskonferansar (t.d. Rikskomframsen for bygdekraft).

3.4 Samanfatning av utfordringar for småsamfunn

I stor grad samsvarar desse uttrykte kunnskapsbehova, ønskja og forventningane med liknande tidlegare kartleggingar og analysar i høve til sentrale faktorar og element for å fremme ei positiv småsamfunnsutvikling. Amdam (2006) peikar m.a. på følgjande tiltak og handlingar som avgjerande i høve til vidare satsingar innan småsamfunnsfeltet:

Kommunaløkonomisk system som tek betre omsyn til småsamfunn sine utfordringar og som gjer det mogleg for kommunane å oppretthalde eit forsvarleg velferdstilbod (skule, barnehage, eldreomsorg m.m.) i kombinasjon med reelle midlar til samfunnsutvikling.

Heilskapleg politikk. Regional samordning og differensiering av den store regionalpolitikken – regelverk, virkemidlar m.m. slik at ein tek reelt omsyn til dei store ulikskapane i situasjon og utfordringar i ulike delar av Norge. Dette gjeld også den lille distriktspolitikken.

Sikring av infrastruktur. Storsamfunnet må sikre infrastrukturen til småsamfunn - vegar, breibandnett, mobiltelefonnett, elektrisitetsnett. Spesielt er dette viktig for å få nærleik til arbeid, service, utdanning, sosiale fellesskap m.m.

Styrke kollektiv kommunikasjon. Kollektiv person- og godstransport må sikrast for småsamfunn – spesielt for unge og eldre.

Risikokapital. Reell tilgang på risikovillig kapital og som verkelig satsar utradisjonelt for å stimulere nyetablering og risikable, men mogleg gevinstskapande prosjekt. Spesielt gjeld dette småskalaverksemd, etablerarstipend, opplæringsstøtte m.m.

Stimulere innovasjon og entreprenørskap – næringsretta opplæring, kompetanseheving m.m. på småsamfunna sine eigne premissar – alle arbeidsoppgåver som gir inntekter til småsamfunn er basisnæringar om pengane er offentlege eller private.

Stimulere til samvirkeorganisering – samvirkeorganisering har lang tradisjon i småsamfunn og kompetansen og samarbeidet må gjenreisast og utviklast innanfor nye område – knytt både til privat og offentleg verksemd. Til dømes i organisering av lokal velferdsproduksjon, lokalt utviklingsarbeid m.m. Sette saman grupper for involvering, aktiv dialog som kan skape gjensidig tillit og sams satsing.

Spesielle rammevilkår for næringar i småsamfunn – primærnæringar, omsorgs- og opplevingsnæringar m.m.

Lokal ressursmobilisering – hjelp til sjølvutvikling. I det moderne samfunnet er det mange moglegheiter til eigen sysselsetting og ”mangesysleri” som kan sikre livsgrunnlag – knytt både til offentleg og privat aktivitet. Spesielt i småsamfunn kan livssituasjonen i seg sjølv vendast til noko positivt knytt til dømes til grøen omsorg.

Aktiv rettleiing. Både småsamfunn og kommunar treng støtte frå gode hjelparar som er oppsøkande i arbeidsstil – som reiser rundt og gir opplæring, rettleiing, som formidlar erfaringar og kontaktar, som stimulerer nettverksbygging i og mellom småsamfunn.

”Bygdecoaching”, utdanning, rettleiing, mobilisering i nettverk med fagleg påfyll og intensiv kontakt og med aktive og tilstrekkelege virkemiddel som gjer dette mogleg.

Offentlege støtteordningar og offentleg-private partnerskap til privat service- og kulturverksemd i småsamfunn – av typen Merkur-programmet, men på nye område.

”Småsamfunnsutviklingsmidlar” som kan stimulere til lokal frivillig organisering og drift av velferdstenester, servicetilbod, kultur- og fritidstilbod – lag og organisasjonar av typen som bygdeutviklingsmidlane i Sogn og Fjordane.

Lokal tilrettelegging for kompetanseheving. Aktiv bruk av nettbasert opplæring – grunnutdanning og etter- og vidareutdanning på alle nivå – vil krevje desentralisert infrastruktur som høghastigheit breiband, lokale studiesenter med fasilitetar m.m.

Lokal integrerings- og aktiviseringsstrategiar. Spesielt knytt til ”innflyttarar” – både nasjonale og internasjonale.

Kompetansenettverk for småsamfunn. Nettverk av FoU-miljø for grunnleggande opplæring, rettleiing, evaluering, forskning, dokumentasjon og evaluering av småsamfunnsarbeid. For å sikre kompetansespreiing og nettverk bør mange kompetansmiljø aktiviserast og med ei rimeleg geografisk lokalisering i forhold til småsamfunn. Eige langsiktig nasjonalt program for kompetanseheving av slike miljø og med ei rimeleg geografisk fordeling – spesielt knytt til høgskular med slik kompetanse og forskingssenter/stiftingar. Nettverket må ha i oppgåve å lære opp og gi hjelp til utviklingsaktørar på kommunalt og regionalt nivå og fungere som ein støtte til nasjonalt nivå gjennom FoU-verksemd.

Ansvarlegging av utviklingspartnerskap på regionalt nivå – fylkeskommune, regional stat, næringsliv og frivillige organisasjonar – samordna innsats for virkemiddelbruk, rettleiing, opplæring, hjelp til sjølvhjelp m.m. Dette kan gjerast gjennom tilgang til ”frie” midlar som krev at aktørane samarbeidar om å utvikle strategiar for utvikling av småsamfunn i sitt område og med tilhøyrande aktivitetar og tiltak for å aktivisere småsamfunn, kommunar og regionråd. Idear kan hentast frå m.a. bygdeutviklingsprogrammet i Sogn og Fjordane og spesielt LEADER-programma i EU-systemet.

Ansvarlegging av kommunar/regionråd i småsamfunnsarbeidet. Kommunar kan bli for små og med for få småsamfunn til å kunne greie tilstrekkeleg kompetansebygging. Regionalt samarbeid mellom småsamfunn, kommunar, næringsliv, frivillige organisasjonar m.m. bør stimulerast gjennom invitasjon til programutvikling som i LEADER+-satsinga.

I det vidare vil vi sjå nærare på moglege strategiar og tilnærmingar knytt til utfordringar i høve til kunnskapsutvikling for småsamfunnsutvikling. Merksemda vil særleg vere retta mot kunnskapsutfordringar i høve til å utvikle fleksible og behovsretta grunn-, etter- og vidareopplæringstilbod og i høve til å utvikle handlekraftige partnerskap i det lokale plan- og utviklingsarbeidet.

4. Strategi for endring - Implikasjonar

Dei spesielle kunnskapsutfordringane

Samla sett kan gjennomgangen ovanfor (pkt. 3.1 – 3.4) belyse m.a. tre sentrale forhold knytt til kunnskapsbehov og -utfordringar i småsamfunn og som er spesielle for desse:

- **Svært tynne og spreidde miljø.** På grunn av lite befolkning og spreidd busetjing er nærings-, samfunns- og offentlege kunnskapsmiljø svært spreidde og fragmenterte i småsamfunn. Det er utfordringar med å rekruttere folk, å vedlikehalde og vidareutvikle kunnskap, å halde ved like og utvikle kunnskapsrelaterte relasjonar og å mobilisere kunnskap og endring. Arbeidsmåtar som kan fungere i større samfunn har vanskar med å fungere fordi det ikkje er ein tilstrekkelig stor ”lokal marknad”.
- **Fokus på etter- og vidareutdanning.** Småsamfunn har generelt sett vanskar med å rekruttere og halde på ungdom med relevant utdanning. Ein må i staden fokusere på å lære opp ”bufaste”, dvs. gjennom etter- og vidareutdanning å tilføre folk som bur i samfunna den kunnskapen og kompetansen som trengs.
- **Spesielle kunnskapsbehov.** Kunnskap utvikla for stor skala og store samfunn er ikkje lett overførbar til små samfunn. Samstundes er marknadane og kjøpekrafta for t.d. spesielle småskala teknologiske løysingar langt mindre enn for dei store. Tilsvarande er det stor forskjell i utfordringar og kunnskapsbehov mellom industriell og småskala matproduksjon. Skal slik småskala kunnskap utviklast må det stimulerast av storsamfunnet og like eins må formidling støttast.

Grunnopplæring er viktig, men ...

Ved høgskulane og i vidaregåande skule er det satsa ein del ressursar på grunnutdanning av ungdom til arbeid i småsamfunn, men generelt sett med rekrutteringsutfordringar. Til dømes i Møre og Romsdal slit vidaregåande skular og lokalt tilpassa utdanningar i distrikta med rekruttering. Som forståeleg kan vere er det vanskeleg å nå fram med kunnskap om slike utdanningar og det er lett å forstå ungdom og foreldre som føler at val av slike utdanningar ”bind” ungdomen i for stor grad. Det er rett og slett for tidleg å gjere slike val. Ved eit kunnskapsløft for småsamfunn er det derfor neppe rett strategi å fokusere primært på grunnutdanning.

Fleksibel og behovsretta grunn-, etter- og vidareopplæring

Når ein har vanskar med å rekruttere personar med særskild kompetanse, så er kommunen og bedrifta likevel nødt til å tilsette nokon som kan utføre arbeidet tilfredsstillande – og som regel er dette ein person som er lokalbufast eller som ønskjer å bli det, men som har ei anna grunnutdanning. Dette betyr at den tilsette møter ein situasjon der:

- a. Vedkomande manglar skreddersydd opplæring, men har ei eller anna utdanning som det kan byggast på
- b. Er i eit tynt fagmiljø som ofte ikkje kan gi støtte til eigenutvikling
- c. Manglar faglege eksterne relasjonar innan feltet ein skal arbeide
- d. Har forventningar til seg som om alle dei tre forholda ovanfor var ideelle

Til dømes har ein gjennom einskapsfylkeforsøket i Møre og Romsdal teke initiativ til fire regionale nettverk for planleggarar der dei to nivåa kjem saman for å finne fram til kunnskapsbehov og prosessar for gjensidig læring. Dette har fått svært positiv mottaking

mellom kommunale planleggjar og andre grupper har faktisk sterke ønskje om å bli med (Tangen og Amdam 2006).

Ved Høgskulen i Volda (HVO) organiserer ein masterutdanninga i samfunnsplanlegging og leining med vekesamlingar og aktiv bruk av elektronisk klasserom i kombinasjon med individuelle studieplanar, noko som har gjort at stordelen av deltakarane er folk i praksis frå heile landet. University of Highlands and Islands (UHI) i Skottland har etablert lokale studiesenter med tovegs videosamband i dei fleste småsamfunn for å gjere slik distribuert og fleksibel opplæring praktisk mogleg og med stor suksess. Sveriges lantbruksuniversitet (SLU) gjev tilbod om utdanning innan *landsbygdsutvikling* som fjernundervisning i kombinasjon med studiesamlingar.

Det er mange slike døme, men det sentrale er at utdanning/kompetansutvikling må møte deltakarane ut frå deira spesielle behov og situasjon og med heilt andre tilnæringsmåtar og arbeidsmåtar enn i vanleg grunnutdanning på ulike nivå. I rapporten *Småskala næringer, lokalsamfunn og bruk/vern* som del av Fylkesplanen for Sogn og Fjordane 2005 – 2008 vert behova for kompetanseutvikling nærare drøfta. M.a. vert det påpeika at dei fleste næringer ønskjer langsiktige og stabile rammevilkår, ikkje minst landbruket er opptekne av dette, men i dag skjer det mange endringar i samfunnet på kort tid. Å ha nødvendig *endringskompetanse* og dei rette haldningane til utfordringane vert avgjerande. For å få til positiv næringsutvikling er det såleis viktig at til dømes fylka og bygdene evnar å utvikle seg til *lærande regionar* der kunnskap og erfaring vert utvikla og spreidd mellom bedrifter og arbeidstakarar.

Oppsøkande verksemd – undervisning, formidling og utvikling på deltakarane sine premissar

Eit kunnskapsløft for småsamfunn har både ei kunnskapsmessig og ei sosial side. Kunnskapsmessig er det ei utfordring at det må utviklast og formidlast kunnskap som er og blir oppfatta som relevant for aktørar i småsamfunn. Det greier ein ikkje utan å ha god forståing i situasjon og utfordringar og ved å greie å utvikle løysingar og tiltak som faktisk fungerer.

Sosialt er det mange hinder for å nå fram til dei som treng eit kunnskapsløft i småsamfunn. Erfaringsmessig er det dei som treng kunnskap mest som er vanskelegast å nå. Dels er det lange avstandar, dels sosial uro og avmaktføling knytt til å søke nye miljø og aktivitetar, mangel på stimulerande miljø m.m. Det er derfor ikkje nok berre å utvikle opplærings- og formidlingstilbod, dette må kombinerast med strek motivering nedanfrå og sosiale prosessar som gir tryggleik og støtte.

Eit kunnskapsløft for småsamfunn krev derfor eit aktivt samarbeid mellom alle gode krefter lokalt, regionalt og nasjonalt og på aktørane i småsamfunna sine premissar. I staden for å ha eit "seljars marknad" må det utviklast ein "kjøpars marknad" der det er lokale behov som må stå i fokus og kunnskapsløftet sine arbeidsmåtar og innhald må tilpassast til desse. Dette krev stor fleksibilitet i kunnskapsinnhald, arbeidsmåtar, organisering m.m.

Behov for kunnskap i høve til å utvikle handlekraftige partnarsskap i det lokale plan- og utviklingsarbeidet

Småsamfunna heng etter i omstilling frå vareproduksjon til tenesteproduksjon samanlikna med meir urbane samfunn og må finne sine eigne vegar og strategiar for utvikling om dei

ikkje skal bli heilt utkonkurrert av bysamfunna. Dette krev ein målretta innsats der offentlege aktørar som kommunen må ha ei sentral rolle som utviklingsaktør (Amdam og Amdam 2000, Amdam 2003, Amdam 2005). Vår erfaring er at kunnskaps- og kompetansesituasjonen innan velferdsproduksjon i kommunane er rimeleg god (opplæring, oppvekst og omsorg), sjølv om den kan svikte innan bestemte krevjande kompetansefelt. Verre er det med den kommunale utviklingskompetansen retta mot næringsliv og samfunn, denne har etter våre erfaringar blitt langt dårlegare dei seinare åra i småsamfunn. Dels skuldast dette organisatoriske endringar (flat struktur, New Public Management m.m.) som har fokusert på tenesteproduksjon, men og endringar i samfunnsstruktur m.m. Det er vår subjektive erfaring at dei store utfordringane innan tenesteproduksjon og alle pålegga frå staten innan dette feltet, har teke politisk og administrativ merksemd frå samfunns- og næringsutvikling (sjå også Fimreite og Selle 2006). Spesielt i kommunar med organisering i produksjonseiningar, med mange ansvarlege einskapsleiarar og minimalisert sentralisering, er det vår erfaring at samfunnsutvikling og samfunnsplanlegging blir skadelidande.

Vår hypotese er at organisatoriske endringar som har fokusert på tenesteproduksjon, har gjort den lokale, kommunale, regionale og statlege forvaltninga meir innovervendt med fokus på ein mest muleg kostnadseffektiv produksjon, og på oppfyllinga av produksjonsmåla dei er pålagde. Dette kan medføre vanskar for regionalt og lokalt utviklingsarbeid når det skal vere basert på frivillig partnerskap. Det kan gi uheldige eksterne verknader for einskildindivid, grupper og for samfunnet. Vidare kan det medføre at offentlig sektor sin legitimitet til å drive lokalt og regionalt utviklingsarbeid blir svekka i ei tid der det synest vere auka behov for samfunnsplanlegging og offentlig utviklingsinnsats. Dette kan ha som konsekvens at dei offentlege organisasjonane forsømmer å diskutere kvifor dei eksisterer og kva for grunnleggande verdiar dei skal basere sin eksistens på. Vidare kan dette medføre at dei på sikt får problem med å legitimere sin eigen eksistens og ikkje minst at dei nedprioriterer å delta i konstruktive nettverk og å inngå strategiske alliansar og handlingsretta partnerskap med andre organisasjonar i offentlig, privat og frivillig sektor. Dette gjer det vanskeleg å få til handlekraftige partnerskap i det lokale plan- og utviklingsarbeidet.

Samfunnsplanlegging som aktivitet er i dag i stor grad basert på slike nettverk. Difor meiner vi det no er svært viktig å skaffe meir kunnskap om m.a. korleis leiarar i offentlig sektor tolkar og utformar sine roller som leiarar av organisasjonar og som aktør i samfunnsplanlegginga, og ikkje minst er det viktig å få fram meir kunnskap om i kva grad deira handlingar har konsekvensar for utviklinga av ein regionalt og lokalt tilpassa politikk.

Mogleg etablering av kompetansesenter for distriktsutvikling ved HVO?

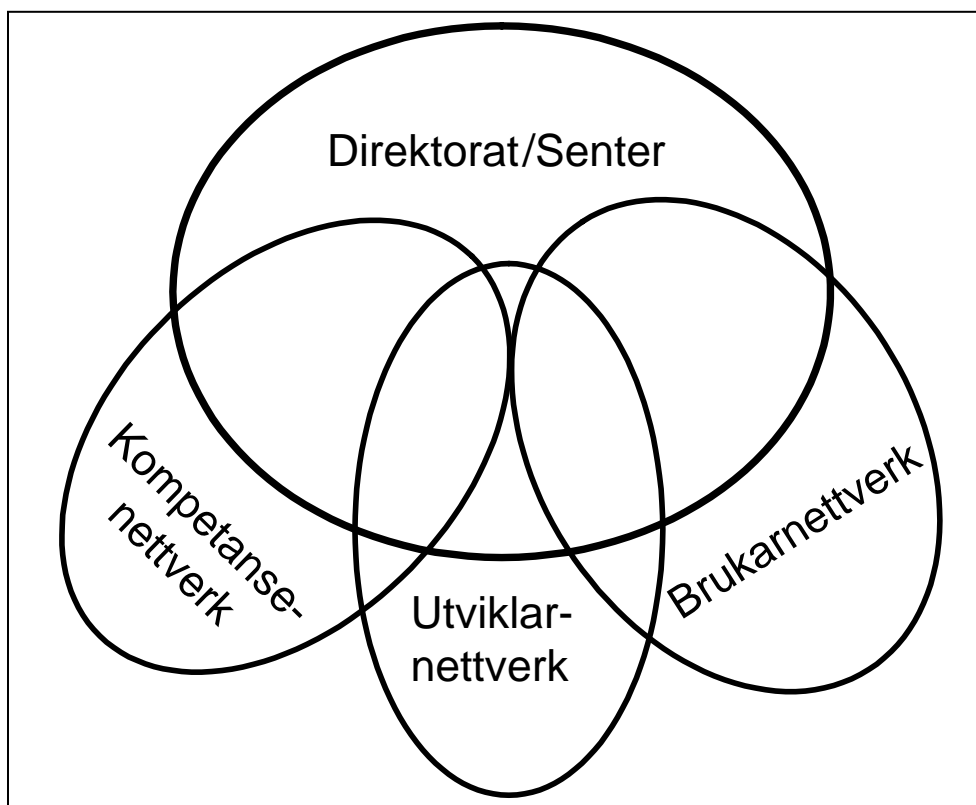
Kva kan Høgskulen i Volda (HVO) gjere i høve til ei vidare småsamfunnsatsing? I tillegg til vidareutvikling av studiemodular og kurstilbod knytt til småsamfunnsutfordringar vil det vere viktig i tida framover å arbeide aktivt for forsøke å etablere eit kompetansesenter for distriktsutvikling (jf. St.meld. nr. 21, 2005-2006) knytt til fagmiljøet i Volda eller å bli ein aktiv del av nettverket til eit slikt senter (ei node). I statsbudsjettet for 2007 er følgjande uttrykt i høve til eit nasjonalt kompetansesenter for distriktsutvikling:

Kommunal- og regionaldepartementet planlegger å etablere et kompetansesenter for distriktsutvikling. Målet er at senteret skal støtte opp om utviklingskraft og lokale initiativ. Regjeringen er opptatt av å legge forholdene til rette for attraktive og levende lokalsamfunn, og ønsker særlig å medvirke til positiv utvikling for de områdene i landet som er spesielt

utsatt i forhold til bosetting og arbeidsmarked. Samtidig er det stort behov for et mer systematisk arbeid for å løfte fram og spre gode eksempler på livskraftige lokalsamfunn.

Kompetansesenteret skal fungere som en ressursbank som samler inn og sprer informasjon og gode eksempler på utviklingsarbeid, og på den måten være til hjelp for kommuner og lokalsamfunn i deres lokale utviklingsarbeid. Et slikt senter kan også bestille, samle inn og spre kunnskap om utviklingstrekk i småsamfunn og områder med ekstra utfordringer ved å sette i gang evalueringer og analyser i forsknings- og utviklingsmiljøer. På denne måten kan senteret fungere som et knutepunkt for formidling av kunnskaper og erfaringer mellom kunnskapsmiljøer og et nettverk av lokale og regionale utviklingskrefter, og samtidig bli et viktig organ også for sentrale styresmakter. Kommunal- og regionaldepartementet vil i 2007 etablere et forprosjekt for å få et bedre grunnlag for å vurdere hvordan et slikt kompetansesenter bør bygges opp.

Kjelde: St.prp. nr. 1 (2006-2007) For budsjettåret 2007. KRD.

Figur 2. Senter med tilhørende nettverk

Ein kan tenkje seg fleire moglege organisatoriske modellar for eit framtidig nasjonalt kompetansesenter for distriktsutvikling. Ut frå analysen framanfor vil vi sterkt tilrå ein modell som skissert på figur 2, senteret bør ha ein nettverksmodell og med tett kopling til og driftsansvar for tre nettverk:

- *Kunnskapsnettverk* av FoU-miljø for grunnleggande opplæring, rettleiing, evaluering, forskning, dokumentasjon og evaluering av småsamfunnsarbeid. Kunnskapsnettverket må ha tette internasjonale kontaktar. Nettverket må ha i oppgåve å lære opp og gi hjelp til utviklingsaktørar på kommunalt og regionalt nivå og fungere som ein støtte til nasjonalt nivå gjennom FoU-verksemd.

- For å kunne sikre kompetansespreiing bør i tillegg lokale, regionale og nasjonale *brukarnettverk* aktiviserast. Dette gjennom til dømes eige langsiktig nasjonalt program for kompetanseheving av slike miljø og med ei rimeleg geografisk fordeling – spesielt knytt til høgskular med slik kompetanse og forskingssenter/institutt.
- I tillegg er det også behov for nettverk og aktivitetar retta inn mot offentlege og andre utviklingsaktørar og forvaltninga, eit *utviklarnettverk* og der ein legg stor vekt på erfaringslæring knytt til rettleiingsarbeid, oppsøkande arbeid, fleksibel verkemiddelbruk m.m.

Dei tre nettverka bør samarbeide tett men også ha ulike roller og senteret bør ha ei sentral rolle i drift og utvikling av desse og samstundes med dyrking av dei ulike rollene og av synergieffektar mellom dei. I brukarnettverket er det svært viktig å skape entusiasme og engasjement og bidra til å mobilisere lokalt – nedanfrå og opp. Kunnskapsnettverket må i tillegg ha ei sakleg og prosessretta rolle som utdannar, utviklar og hjelper i samarbeid med utviklarnettverket, men også som ”produsent av kritisk kunnskap”.

Kunnskapsnettverket i samarbeid med senteret vil kunne ha minst tre hovudroller:

- Å frambringe kunnskap om tilhøva i småsamfunn, kunnskap om både vellukka og mindre vellukka utviklingsinitiativ, prosjekt, verkemiddel m.m. ut frå det store mangfaldet vi har i norske småsamfunn
- Å fungere som støttespelar for det offentlege rettleiings- og forvaltningssystemet på stats-, fylkes- og kommunenivå gjennom anna i opplærings- og utviklingsprogram, forsøk, anvendt forskning m.m.
- Å fungere som støttespelar for brukarnettverket og brukarar, mellom anna gjennom å drive langsiktig kunnskapsutvikling, opplæring av leiarar, utviklingsprosjekt, evalueringar, rettleiing m.m.

Senteret som koordinator og node må vidare:

- Ha tilstrekkelege faglege og økonomiske ressursar til å kunne drive effektiv kunnskapsutvikling og –formidling i samarbeid med alle dei tre nettverta og samtidig kunne vere sekretariat for desse.
- ha kompetente fagfolk som kan bistå aktivt når bygder og småsamfunn spør om hjelp til utviklingsarbeid
- kunne fungere som ”politikkevaluerande organ” – konsekvensar for distrikta av politikkkutforming
- få fram systematisk kunnskap om distriktsutvikling
- kunne vere eit ”politikk- og verkemiddelutviklande sekretariat” i samspel med distrikta og politiske organ
- fokusere på utvikling av heile samfunn – både det sivile samfunnet, næringslivet og offentleg verksemd og samspelet mellom alle aktørar og innbyggjarar
- samarbeide aktivt med m.a. FoU og kompetansemiljø, brukarorganisasjonar innan samfunn- og næringsutvikling, kommunar og offentleg verksemd

Referansar

- Amdam, J. 2006: Småsamfunnsløftet – refleksjonar med grunnlag i arbeidsverkstad, Tromsø 16. - 17. februar 2006. Kommunal- og regionaldepartementet. Oslo.
- Amdam J. 2003: Structure and Strategy for Regional Learning and Innovation – Challenges for Regional Planning. *European Planning Studies*. Vol. 11. No. 4. p. 439-59.
- Amdam, J. og Amdam, R. 2000: *Kommunikativ planlegging*. Samlaget. Oslo.
- Amdam, R. 2005: *Planlegging for handling*. Universitetsforlaget. Oslo.
- Amdam, R. og Tangen, G. 2004: *Kapabilitet og partnerskap i Haram kommune*. I Amdam, R. og Bukve, O: Det regionalpolitiske regimeskiftet – tilfellet Noreg. Tapir Akademisk Forlag. Trondheim.
- Båtevik, F.O., Tangen, G. og Yttredal, E.R. 2006: Med utkantbutikken i sentrum. Evaluering av Merkantil kompetanseprogram for utkantbutikkane i regionen. Arbeidsrapport nr. 188. Møreforskning og Høgskulen i Volda. Volda.
- Dølvik, T. m.fl. 2006. Kompetanseutfordringer i kommunene. Strukturelle forskjeller og lokale opplevelser. AGENDA Utredning & Utvikling AS. Sandvika.
- Fimreite A. L. og P. Selle 2006: *The essential regional debate*. Paper to The Nordic Network of the Regional Studies Association. Balestrand. 4-5 May 2006.
- Fylkesplan for Sogn og Fjordane 2005 – 2008: Frå plan til handling på satsingsområdet *Småskala næringer, lokalsamfunn og bruk/vern*. Rapport frå arbeidsgruppe.
- Glosvik, Ø. 2002: Levande bygdeutvikling?" Ein studie av Bygdeutviklingsprogrammet i Sogn og Fjordane og prosjektet Levande bygder. HSF-rapport 4/2002. Sogndal.
- Healey, P. 1997. Collaborative Planning. Shaping Places in Fragmented Societies. Macmillan Press LTD. London.
- Juvkam, D. 2002: Inndeling i bo- og arbeidsmarkedsregioner. NIBR-rapport 2002:20. Oslo.
- NOU 2004:2. Effekter og effektivitet. Effekter av statlig innsats for regional utvikling og distriktpolitiske mål. Kommunal- og regionaldepartementet. Oslo.
- Putnam, R.D. 1993: *Making democracy work: civic traditions in modern Italy*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Putnam, R.D. 2000: *Bowling alone : the collapse and revival of American community*. New York : Simon & Schuster.
- St.meld. nr. 21 (2005- 2006): *Hjarte for heile landet. Om distrikts- og regionalpolitikken*. Kommunal- og regionaldepartementet. Oslo.
- St.prp. nr. 1 (2006-2007). For budsjettåret 2007. KRD.
- Stöhr, W.B. 1990: «Synthesis», «Introduction» og «On the theory and practice of local development in Europa», i Stöhr, W.B. (ed.): *Global Challenge and Local Response*. London and New York: Mansell.
- Tangen, G. og Amdam, R. 2002: Partnerskap for auka kommunal kapabilitet. *Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift*. Nr. 34. Juni 2002.
- Tangen, G. og Amdam, J. 2006: Einskapsfylket i Møre og Romsdal. Frå forvaltning til utvikling eller begge deler? Arbeidsrapport nr. 193. Møreforskning og Høgskulen i Volda. Volda.

Vedlegg 1: Oversyn over informantar

Informantar frå lokalt nivå (utviklingslag):

Torill Bennæs, Leiar, Innvik Bygdeutvikling, Stryn kommune

Inger Johanne Heikinnen, Leiar, Bryggja Utviklingslag, Vågsøy kommune

Ola Bergheim, Sekretær, Breim Utviklingslag, Gloppen kommune

Johan Berge, Leiar, Oppstryn Bygdeutviklingslag, Stryn kommune

Rønnaug Leite, Leiar, Kjølisdalen Krins Utviklingslag, Eid kommune

Informantar frå kommunalt nivå:

Amund Hjelle, Fagkonsulent, Stryn kommune

Elin Leikanger, Kommunalsjef, Eid kommune

Knut Aaland, Rådgjevar, Selje kommune

Tanja Rafteseth, Kommuneplanleggar, Herøy kommune

Marita Aarvik, Prosjektansvarleg, Vanylven Vekst, Vanylven kommune

Informantar frå regionalt nivå:

Trond Sundby, Fagkoordinator/Leiar for plan og utviklingsteamet, Sogn og Fjordane fylkeskommune

Oddveig Birkeland, Kvinnekonsulent/Prosjektleiar for Bygdeutviklingsprogrammet i Sogn og Fjordane, Landbruksavdelinga i Førde, Fylksmannen i Sogn og Fjordane

Vedlegg 2: Vurderingar av situasjon og utfordringar for småsamfunn

Informantane i utvalet påpeika følgjande i høve til situasjon og utfordringar for småsamfunn generelt:

Situasjon

- Nettoutflytting/nedgang i folketalet på bygdene. Tendens i det lokale flyttemønsteret at ein flyttar frå dei ytre delane av kommunen og inn til kommunesenteret. Samstundes ser ein og tilfelle av (spreidd) tilbakeflytting/innflytting til bygdelag noko som verkar svært positivt lokalt. Dette er ofte personar som har arbeid utanfor kommunen/regionen (pendling i høve til oljerelatert verksemd, IKT m.v.).
- Nedbygging av landbruksnæringa.
- Lite tilbod av attraktive arbeidsplassar, særleg stor utfordring å få til arbeidsplassar for yngre kvinner.
- Ungdommen utdannar seg bort frå bygdene. Ungdommen reiser til byar og tettstadar for å ta utdanning, og flyttar sjeldan tilbake til bygda. Dermed får ein ei gradvis fråflytting, noko som gjer det vanskelegare for småsamfunna på lang sikt.
- Passivitet.
- For lite kontakt mellom ulike aktørar lokalt (mellom ulike bransjar/næringar m.v.)
- Nedgang i folketalet og auka sentralisering (jf. det lokale flyttemønsteret) medfører redusert tenestetilbod, tap av ressursar som kompetente mennesker, kapital (arv til utflytte etterkomarar) og pessimisme i den enkelte bygd. Negativ spiral ved at fråflyttinga svekkar tenestetilbodet og bygdene vert såleis endå mindre attraktive for aldersgrupper som til dømes unge i etableringsfasen.

Utfordringar

- Nettoutflytting. Utfordringar i nokre område i Sogn og Fjordane er knytt til at det vert for få personar att (dvs. "kritisk masse"- problematikk).
- Oppretthalde basistilbod (skule/SFO, barnehagar, nærbutikk m.v.) og om mogleg utvikle nye tenestetilbod i nærmiljøet.
- Landbruket sin situasjon i tida framover. Generell negativ utvikling for tradisjonelt landbruk. Viktig å finne nye bein å stå på gjennom å vidareutvikle tradisjonar og kunnskap knytt til "mangesysleri".
- Lite attraktive arbeidsplassar i bygdene, ein må ofte til kommunesenteret. Men sjølv her slit ein med gode tilbod til kvinner og dei med høgare utdanning.

- Mobilisering for å sjå moglegheiter/eigne ressursar lokalt. Stor grad av dugnadsånd i fleire bygdelag. Utfordringar knytt til å behalde lokale eldsjeler og halde fram dugnadsånda fordi belastning på nokre få personar vert stor.
- Ta vare på eigenarten til bygdene/lokalsamfunna. Viktig å ta vare på dei fortrinna som einstilte bygder/lokalsamfunn har, og utvikle/satse på dei kvalitetane ein har (t.d. å satse på maritime/kystrelaterte kvalitetar m.v.). Ein må styrkje den einstilte bygda, samstundes som ein må tenkje på kommuneidentiteten (dvs. for heile kommunen).
- Utfordringar i høve til eit oppretthalde og sikre eit variert næringsliv og arbeidsmarknadstilbod i distrikta. Viktig å oppretthalde små/mellomstore bedrifter i lokalsamfunnet, samstundes som ein legg til rette for einstilte-verksemdar/mikrobedrifter gjennom t.d. samlokalisering i veksthus og næringshagar lokalt. Dette er viktig for å redusere avhengigheita knytt til strukturendringar globalt og nasjonalt.
- Mange hus/eigedomar vert ståande tome og berre nytta som feriebustadar - behov for å få auka tilgong til desse slik at dei kan nyttast til familiar som er interessert i å flytte til bygda eller som tilleggsareal for dei som ønskjer å drive landbruk.
- Utfordringar i høve utkant - periferikonflikter. Må opparbeide større forståing for at bygd og tettstad er viktige for kvarandre. Bygdene må verte meir spennande og knyte kontakter til omverda - ikkje berre nabobygda.
- Utfordringar i høve utflagging/nedbemanning i delar av næringslivet (m.a. industrien i Selje og Vanylven). Reduksjon i arbeidsplassstilbodet. Dette gjev både økonomiske negative verknader og verkar inn "mentalt" knytt til om ein har noko framtid her eller ikkje.